

ПАРАНИЦЯ С. П.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет державної
податкової служби України)

ВОЙТА Я. М.,

магістрант кафедри управління,
адміністративного права і процесу
та адміністративної діяльності
(Національний університет державної
податкової служби України)

УДК 342.951

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Стаття присвячена порівняльному аналізу основних положень процесуального порядку перегляду судових рішень в Україні на основі порівняльних досліджень, здійснених упродовж XX – XXI століття.

Ключові слова: судові рішення, процесуальний порядок, апеляційне провадження, касаційна інстанція, адміністративний процес, адміністративний суд, касаційне оскарження.

Статья посвящена сравнительному анализу основных положений процессуального порядка пересмотра судебных решений в Украине на основе сравнительных исследований, осуществленных на протяжении XX – XXI века.

Ключевые слова: судебные решения, процессуальный порядок, апелляционное производство, кассационная инстанция, административный процесс, административный суд, кассационное обжалование.

The article is devoted to a comparative analysis of the major provisions of the Procedure for reviewing judicial decisions in Ukraine on the basis of comparative studies undertaken during the XX – XXI century.

Key words: judgments, procedural order, the appeal proceedings, courts of appeal, the administrative process, the administrative court of cassation appeal.

Вступ. У сучасній світовій практиці існує багато різних систем перегляду судових рішень, але попри цю різноманітність, всі їх можна розділити на дві основні групи – системи, що побудовані на демократичних засадах, і системи, що обслуговують недемократичні політичні режими.

В основу побудови демократичних систем покладено три базових об'єктивних чинника, а саме: необхідність забезпечення умов для розсудливого (без зайвої емоції, надмірних емоцій та крайнощів) розгляду правових спорів у судах першої інстанції по суті; необхідність судового тлумачення спірних правових положень; необхідність поновлення провадження в справі в разі виявлення після її розгляду нових важливих доказів, як абсолютно нових, так і тих, що вказують на помилковість прийняття судом до уваги відповідних фактичних даних при розгляді й вирішенні цієї справи [1].

Ці чинники не пов'язані ані з рівнем кваліфікації суддів, ані з їх добросовісністю, порядністю чи сумлінністю. Вони існують об'єктивно й вимагають першорядного врахування при побудові системи перегляду судових рішень.

Відповідно до ст. 13 КАС України особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі в справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, забезпечується право на апеляційне та касаційне оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Результати дослідження. Апеляційне провадження – це стадія, що об'єднує відповідне коло процесуальних дій, які направлені на досягнення самостійної мети. Так, на думку вчених-процесуалістів, завдання апеляційного перегляду впливає із його суті як стадії перегляду справи по суті, «перевіренні». В цьому ж вони вбачають і головну функцію апеляційного провадження [2, с. 31].

Іноді під функцією провадження в суді першої та апеляційної інстанції розуміють розгляд і вирішення спорів, тільки провадження в суді апеляційної інстанції направлено на перегляд вже винесених рішень, ухвал та постанов для виявлення, усунення судових помилок [3, с. 3–4].

Д.О. Захаров вважає, що сутність апеляційного розгляду полягає в тому, що суд апеляційної інстанції розглядає справу в тому самому порядку, що й суд першої інстанції, і користується повноваженнями щодо винесення нового рішення, який повністю скасовує рішення, постановлене судом першої інстанції [4, с. 272–273].

На думку І.В. Булгакової, більш правильним під функцією апеляційного провадження розуміти розгляд спору в разі виявлення судових помилок, допущених судом першої інстанції [5, с. 37].

І.Б. Факас предметом апеляційного розгляду вважає питання факту та пов'язані з ним порушення закону. У зв'язку з цим апеляційний суд має повноваження дослідити нові докази, оцінити їх разом із доказами, дослідженими в першій інстанції, встановити нові обставини в справі, а потім ухвалити нове посутнє рішення щодо спору [6, с. 49].

О.М. Трач вважає, що сутністю апеляційного провадження при будь-якому виді апеляції має бути перевірка законності та обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності. При цьому апеляційний суд у певному об'ємі (залежно від виду апеляції) торкається суті справи, встановлює нові фактичні обставини та перевіряє справу. Якщо суду апеляційної інстанції доведеться просто розглядати справу заново, а не виправляти помилки суду першої інстанції, то це знизить саме призначення апеляційного суду як вищої інстанції [7, с. 309].

У широкому розумінні порядок оскарження охоплює також правила щодо строку цієї дії, а також вимоги, що пред'являються до змісту скарги та вимоги їх недотримання [8, с. 114].

У межах апеляційного провадження апеляційний адміністративний суд на підставі апеляційної скарги, за загальними правилами адміністративного процесу: а) відкриває апеляційне провадження, б) здійснює підготовку справи до апеляційного розгляду, в) розглядає справу в судовому засіданні.

Порівнюючи апеляційне провадження з провадженням у суді першої інстанції, можна констатувати, що воно утворене з тих самих стадій, які здійснюються в суді першої інстанції; в межах апеляційного провадження вчиняються процесуальні дії, подібні до тих, що здійснюються в адміністративному суді першої інстанції [9, с. 176].

Суд апеляційної інстанції в межах апеляційної скарги переглядає судові рішення суду першої інстанції, однак під час апеляційного провадження в разі встановлення порушень, які обумовили неправильне вирішення справи, може вийти за межі доводів апеляційної скарги (ч. ч. 1, 2 ст. 195 КАС України). Таким чином, суд апеляційної інстанції покликаний забезпечити виправлення помилок суду першої інстанції як у питаннях факту (правильність оцінки доказів і встановлення обставин), так і в питаннях права (правильність застосування матеріального та процесуального права) [10, с. 325].

Порядок апеляційного оскарження в адміністративному судочинстві практично не відрізняється від порядку, встановленого у цивільному судочинстві. Спочатку особа, яка бажає оскаржити рішення суду апеляційної інстанції, повинна подати заяву про апеляційне оскарження. Цим вона інформує суд про те, що судові рішення буде оскаржено, щоб суд не звернув його до виконання [11, с. 83].

Відповідно до ст. 185 КАС України обидві сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі в справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку постанови суду першої інстанції повністю або частково, крім випадків, встановлених КАС України.

У юридичній літературі іноді вказується, що суб'єктами оскарження мають бути особи, які беруть участь у справі, а також інші, якщо їх права або законні інтереси порушені судовим рішенням [12, с. 146]. На думку К.В. Гусарова, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, можна зробити висновок, що правом оскарження судового рішення повинні володіти тільки ті особи, які брали участь у справі, або особи, які не брали участі в справі, але суд у рішенні вирішив питання про їх права й обов'язки. Наприклад, прокурор, який не брав участі в справі, не повинен мати права оскаржувати судові рішення [13, с. 157].

У рішенні по справі «Брумареску проти Румунії» Європейський суд відзначив, що суб'єктом оскарження рішення національного суду був Генеральний прокурор Румунії, який виступав стороною у провадженні та в силу національного законодавства володів повноваженнями подавати заяви про скасування судового рішення. У рішенні по справі «Рябих проти Росії» цей Суд відзначив, що перегляд судового рішення від 8 червня 1998 р. було ініційовано головою Белгородського обласного суду, який не був учасником судового розгляду [14, с. 134–142].

Як бачимо з наведених рішень Європейського суду, перегляд судового рішення, що стало для сторін обов'язковим, недопустимий за заявою державної посадової особи, яка не брала участі в розгляді справи.

Ухвали суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від постанови суду повністю або частково у випадках, встановлених КАС України. Заперечення на інші ухвали можуть бути викладені в апеляційній скарзі на постанову суду першої інстанції.

Відповідно до ст. 198 КАС України за наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін; 2) змінити постанову суду; 3) скасувати її та прийняти нову постанову суду; 4) скасувати постанову суду й залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження в справі; 5) визнати постанову суду нечинною й закрити провадження у справі.

Згідно зі ст. 199 КАС України за наслідками розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а ухвалу суду – без змін; 2) змінити ухвалу суду; 3) скасувати ухвалу суду, яка перешкоджає подальшому провадженню в справі, і направити справу для продовження розгляду; 4) скасувати ухвалу суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі; 5) визнати ухвалу суду нечинною і закрити провадження в справі; 6) скасувати ухвалу суду і постановити нову ухвалу. На нашу думку, дані статті не потребують змін, оскільки в них зазначений досить вичерпний перелік прав суду першої інстанції суду апеляційної інстанції.

Касація у судочинстві – це форма оскарження й перевірки судом другої інстанції вироків, рішень, ухвал і постанов судів першої інстанції, що не набрали законної сили» [15, с. 39]. В.Ф. Бойко зазначає, що касаційне провадження – «...це стадія судочинства, в ході якої мають перевірятися законність судових рішень, в тому числі – й тих, які не були оскаржені в апеляційному порядку. Підставами касаційного оскарження, касаційного подання є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» [16, с. 12].

Суть касаційного оскарження як процесуальної гарантії справедливого судочинства полягає в забезпеченні законності прийняття судових рішень судами першої та апеляційної інстанцій, а, відповідно, забезпечення касаційною інстанцією права на судовий захист кожному в судах загальної юрисдикції [17, с. 64]. З цього приводу варто навести позицію Конституційного Суду України, який у Рішенні щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 [18, ст. 882] зазначив, що касаційна інстанція реалізує свої процесуальні права в межах касаційного провадження виключно для перевірки правильності юридичної оцінки обставин справи у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій (абзац 3 підпункту 3.4 п. 3 мотивувальної частини Рішення).

Характерними рисами інституту касації є: 1) касаційна скарга подається на рішення суду першої інстанції, що набрало чинності; 2) касаційна скарга подається на рішення суду апеляційної інстанції; 3) справа за касаційною скаргою чи касаційним поданням прокурора направляється на розгляд адміністративного суду вищої (касаційної) інстанції; 4) подання касаційної скарги зумовлене неправильним застосуванням адміністративним судом першої та касаційної інстанції норм матеріального чи процесуального права; 5) касаційний суд не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу; 5) розгляд справ у суді касаційної інстанції відбувається з дотриманням основних засад судочинства [19, с. 66].

Перегляд рішень та ухвал у касаційному порядку є також засобом судового нагляду з боку вищестоящего суду, який перевіряє законність і обґрунтованість рішень та ухвал адміністративних судів першої та апеляційної інстанції, виправляє допущені помилки та формує судову практику. Своєрідність чинної системи касації визначається рядом особливостей: суд касаційної інстанції перевіряє ад-

міністративну справу в юридичному та фактичному аспектах, тобто перевіряє законність та обґрунтованість рішень, а не знову розглядає справу; він не обмежений рамками касаційної скарги, а перевіряє справу в повному обсязі за колом осіб і за колом правовідносин; провадження в справі здійснюється в особливій процесуальній формі.

Переглядаючи постанови та ухвали адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку, вищестоящий суд, який перевіряє законність і обґрунтованість вказаних судових рішень, у визначених законом межах та способом виправляє допущені помилки та формує судову практику.

Чинна система касації визначається рядом особливостей: суд касаційної інстанції перевіряє адміністративну справу в юридичному та фактичному аспектах, тобто перевіряє законність і обґрунтованість рішень, а не знову розглядає справу; він обмежений межами касаційної скарги, але при цьому може встановлювати порушення норм матеріального чи процесуального права, на які не було посилення в касаційній скарзі; провадження у справі здійснюється в особливій процесуальній формі.

Адміністративний процес у суді касаційної інстанції можна умовно поділити на стадії: касаційне оскарження; прийняття касаційної скарги; підготовка адміністративної справи до касаційного розгляду; касаційний розгляд справи; ухвалення судового рішення.

Право на подання скарги до касаційного суду мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки. Вказані особи мають право оскаржити в касаційному порядку судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково.

Предметом касаційного оскарження можуть бути постанови та ухвали судів першої та (або) апеляційної інстанції. Підставами касаційного оскарження є порушення судом норм матеріального чи процесуального права.

Порушення або неправильне застосування норм матеріального права полягає в тому, що при прийнятті постанови суд не застосував закон, який потрібно було застосувати, а застосував помилково інший, або ж скасований, або той, який не набрав чинності; суд неправильно витлумачив матеріальну норму права, тобто вибрав саме ту норму, що регулює дані правовідносини, однак неправильно з'ясував її суть [20, с. 250].

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права полягає в тому, що суд першої чи (та) апеляційної інстанції допустив (ли) порушення порядку ведення судового процесу, передбаченого КАС України.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги може своєю постановою змінити постанову суду першої або апеляційної інстанції або прийняти нову постанову, якими суд касаційної інстанції задовольняє або не задовольняє позовні вимоги. З усіх процесуальних питань суд касаційної інстанції постановляє ухвали. Судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються або надсилаються особам, які беруть участь у справі.

Також варто зазначити, що апеляція є більш процесуально економним способом перевірки правосудності рішень суду першої інстанції у порівнянні із касацією, яка існувала до проведення малої судової реформи, оскільки неповнота встановлених обставин судом першої інстанції може бути усунута шляхом дослідження нових доказів судом апеляційної інстанції, а не через повернення справи на новий повний розгляд до суду першої інстанції, як це було донедавна [21, с. 113–114].

На відміну від касації, головною підставою звернення особи з апеляційною скаргою чи апеляційним поданням є незгода з рішенням у справі суду першої інстанції, при чому ця незгода може базуватись на суб'єктивних уявленнях особи про справедливість рішення. В касації ж можуть бути оскаржені рішення й ухвали суду першої інстанції лише у зв'язку з порушенням норм законодавства (матеріального чи процесуального права) [22, с. 378].

Висновки. Доречно означити основну відмінність задач апеляції та касації в адміністративному судочинстві: головна мета касаційного оскарження є гарантія законного вирішення справи, тобто перевірка відповідності діючому законодавству, а апеляційного – додаткова гарантія справедливого вирішення справи.

Список використаних джерел:

1. Сірий М. І. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє [Електронний ресурс] / М. І. Сірий // Юридичний журнал. – 2003. – № 3 (9). – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=18>.

2. Грязева В. В. Эффективность деятельности суда апелляционной инстанции [Текст] / В. В. Грязева // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 1. – С. 31.
3. Пасенюк О. М. Апеляційне та касаційне оскарження в адміністративному процесі: стадії процесу чи суб'єктивні конституційні права [Текст] / О. М. Пасенюк, М. Сорока // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2007. – № 2. – С. 3-4.
4. Захаров Д. О. Рішення апеляційного суду та їх правові властивості [Текст] / Д. О. Захаров // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Мат. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18-19 квітня 2002 р.) / [В. В. Сташис, Ю. М. Грошевий, В. С. Стефанюк та ін.]; редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 272-273.
5. Булгакова І. В. Деякі питання застосування норм апеляційного провадження в господарському процесі [Текст] / І. В. Булгакова // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 7. – С. 37.
6. Факас І. Б. Конституційно-правова природа принципу забезпечення апеляційного оскарження рішення суду [Текст] / І. Б. Факас // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 1. – С. 49.
7. Трач О. М. Апеляція – повторний розгляд справи чи перевірка рішень, ухвал суду першої інстанції? [Текст] / О. М. Трач // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 13-14 лютого 2003 р.) / [ред. колегія: П. М. Рабінович (гол.), І. Б. Заверуха (відп. секретар), А. М. Бойко та ін.]. – Львів: Юрид. факультет Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2003. – С. 309.
8. Дем'янова О. В. Заява про апеляційне оскарження: окремі питання правового регулювання [Текст] / О. В. Дем'янова // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. – 2005. – № 4 (16). – С. 114.
9. Адміністративна юстиція в Україні [Текст]: [навч. посіб.] / [Г. О. Пономаренко, А. Т. Комзюк, Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко]; за заг. ред. А. Т. Комзюка. – К.: Прецедент, 2009. – С. 176.
10. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес [Текст]: [моногр.] / В. С. Стефанюк. – Х.: Консум, 2003. – С. 291; Основи адміністративного судочинства та адміністративного права [Текст]: [навч. посіб.] / [В. Б. Авер'янов, Н. В. Александрова, О. А. Банчук та ін.]; за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. – К.: Старий світ, 2006. – С. 325.
11. Адміністративне судочинство як засіб боротьби з корупцією [Текст]: [посіб.] / [В. В. Самолюк, А. О. Філіп'єв, О. Фурманчук та ін.]. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. – С. 83.
12. Жуйков В. М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию [Текст] / В. М. Жуйков. – М.: Статут, 2006. – С. 146.
13. Гусаров К. В. Європейські стандарти доступності правосуддя на стадіях апеляційного й касаційного перегляду судових рішень [Текст] / К. В. Гусаров // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. збірник / [ред. кол.: В. Я. Тацій (відп. ред.), А. П. Гетьман (заст. відп. ред.); Ю. М. Грошевий (відп. секр.) та ін.]. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 99. – С. 157.
14. Жуйков В. М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию [Текст] / В. М. Жуйков. – М.: Статут, 2006. – С. 134-142.
15. Словник юридичних термінів [Текст]: [навч. посіб.] / [укл. В. П. Марчук]. – К.: МАУП, 2003. – С. 39.
16. Бойко В. Ф. «Мала» судова реформа в Україні: необхідність, сутність, проблеми та перспективи [Текст]: [навч. посіб.] / В. Ф. Бойко. – К.: МАУП, 2002. – С. 12
17. Клименко О. М. Про деякі аспекти законодавчого забезпечення процесуальних гарантій касаційного оскарження в цивільному та адміністративному судочинстві [Текст] / О. М. Клименко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України / [ред. колегія: Є. Р. Бершеда, С. П. Бригченко (голов. ред.); О. Л. Копиленко та ін.]. – 2013. – № 1. – С. 64.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 21. – Ст. 882.
19. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар [Текст] / [С. В. Ківалов, О. І. Харитонова, О. М. Пасенюк та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонові. – Х.: ТОВ «Одісей», 2005. – С. 66.
20. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики: Настільна книга судді [Текст] / [О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Істина, 2007. – С. 250.
21. Колотило О. О. Судова апеляція, реальність і перспективи [Текст] / О. О. Колотило // Судова апеляція. – 2009. – № 3 (16). – С. 113-114.
22. Цивільне процесуальне право України [Текст]: [підруч.] / [В. В. Комаров, В. І. Тертишников, Є. Г. Пушкар та ін.]; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 1999. – С. 378.

